

De goudwesp *Chrysura austriaca* in Zuid-Limburg

Flor Rhebergen

Op 16 juni 2019 observeerde ik een aantal exemplaren van de bijgoudwesp *Chrysura austriaca* op de Sint-Pietersberg bij Maastricht, rondom nestjes van haar gastheer *Hoplitis adunca*. Deze goudwesp wordt niet veel gezien in Nederland, maar heeft daar wellicht een goede populatie.

Introductie

In het weekend van 15 en 16 juni 2019 was ik net klaar met het begeleiden van de veldcursus biodiversiteit van de Universiteit van Amsterdam. Ik was dus hard toe aan een lekker dagje ontspanning: bijen zoeken in de heuvels van Limburg met vrienden. Een aantal van mijn reisgenoten in dat weekend had al een paar dagen bijen zoeken in Limburg achter de rug. 's Avonds, bij het uitzoeken van hun vangsten in onze tent, viel me direct een opvallend grote goudwesp op, die ze in de buurt van de Sint-Pietersberg hadden gevangen. Ze bleek gelukkig relatief gemakkelijk uit te sleutelen: een vrouw *Chrysura austriaca*.

Bij nader onderzoek bleek het geslacht *Chrysura* zeldzaam te zijn in Nederland. Van *C. austriaca* staan er 3 waarnemingen in de wespenatlas (Peeters et al. 2004), waarvan eentje op de Sint Pietersberg, en in mei 2012 werd een man gevangen bij De Piepert (D'Haeseleer et al. 2013). Bovendien bleek *C. austriaca* er een interessante levenswijze op na te houden (Paukkunen et al. 2015): het is een parasitoïde van slangenkruidbijen *Hoplitis adunca*, die in de omgeving van de Sint-Pietersberg bepaald niet zeldzaam zijn. Dit was allemaal reden genoeg om enthousiast te worden!

Daarom togen wij de volgende dag naar de Sint Pietersberg, in een poging om *C. austriaca* terug te vinden. Dat terugvinden ging vrij voorspoedig. Aan de zuidkant van de Sint-Pietersberg, nabij de Duivelsgrot, troffen we een serie houten paaltjes aan waar boorgaten in zaten. Deze boorgaten waren bijzonder populair bij de lokale slangenkruidbijen, die er hun nestjes in maakten (Fig.1). En rondom deze nestjes vloog een aantal grote goudwespen, wat haast wel *Chrysura*'s moesten zijn. Ik heb een man en een vrouw verzameld, die thuis onder de binoc inderdaad *C. austriaca* bleken te zijn.

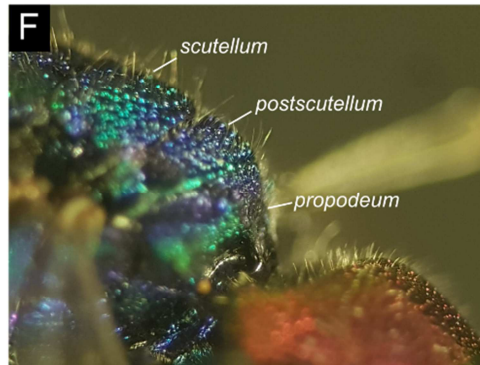
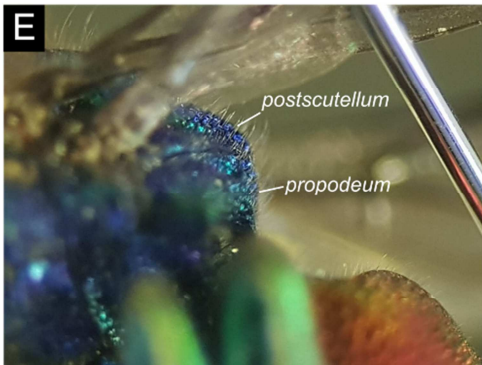
Figuur 1. *Chrysura austriaca* in het nest van haar gastheer *Hoplitis adunca*. Foto Flor Rhebergen.

Herkenning en ecologie

Het geslacht *Chrysura* bestaat uit opvallend grote soorten goudwespen, die allemaal parasitoïden van bijen zijn. De habitus doet denken aan *Chrysis*: een blauw-groene kop en borststuk, rood-koperen achterlijf, langgerekt uiterlijk, achterlijf met min of meer parallelle zijden, en een vleugeladering die gelijk is aan die van *Chrysis* (Paukkunen et al. 2015). Twee opvallende kenmerken wijken echter af van *Chrysis*: 1) het voorhoofd heeft geen scherpe kiel, maar is gelijkmatig bol. 2) de achterrand van het derde tergiet is afgerond en glad, zonder tandvormige projecties (Paukkunen et al. 2015).

Chrysura austriaca is van andere *Chrysura*'s te onderscheiden door de volgende zaken (Berland and Bernard 1938, Linsenmaier 1997, Paukkunen et al. 2015):

Een brede kop. De afstand tussen de kaakbases is ongeveer anderhalf keer de lengte van het oog. Bij andere soorten is die afstand smaller (Fig. 2a-b). Vrijwel parallelle (vrouw) of licht convergente (man) wangen (Fig. 2a-b).

Figuur 2. Een man (A, C, E, G, I) en vrouw (B, D, F, H, J) *Chrysura austriaca*. A,B: Kop, rostraal aanzicht. Er is geen kiel op het voorhoofd, de wangen convergeren licht naar onder (man, A) of lopen vrijwel parallel (vrouw, B), de afstand tussen de kaakbases is ongeveer 1,5 keer de lengte van het oog.

C, D: Kaken, rostraal aanzicht. De kaken hebben een kleine subapicale tand (pijl).

E, F: Achterkant borststuk, lateraal aanzicht (kop links). Het postscutellum steekt niet ver uit boven het propodeum; de overgang tussen postscutellum en propodeum is geleidelijk.

G, H: Achterlijf, ventraal aanzicht (kop links). Sternieten met uitgebreide zwarte tekening.

I, J: Achterlijf, caudo-lateraal aanzicht. De eindrand van tergiet 3 (pijl) is vlak en afgerond, zonder tandvormige projecties.

Kaken met een kleine subapicale tand, die niet vlakbij de kaakpunt zit. De kaak geeft daardoor niet de indruk een gespleten top te hebben, maar een tandje aan de binnenkant (Fig. 2c-d).

Een relatief afgerond postscutellum. Bij andere *Chrysura*'s is het postscutellum vaak wat verhoogd, en maakt het een soort hoek richting het propodeum (Fig. 2e-f).

Sternieten met grote zwarte vlekken. Bij sommige andere *Chrysura*'s zijn de sternieten rood (Fig. 2g-h). De eindrand van het derde tergiet is vrij breed en vlak, gescheiden van de rest van het tergiet door een relatief onopvallende rij putjes. Deze putjesrij is wat opvallender bij de man dan bij de vrouw (Fig. 2i-j).

Er zijn twee andere soorten uit het geslacht *Chrysura* ooit in Nederland waargenomen: *C. cuprea* en *C. rufiventris*. *Chrysura cuprea* is ooit eens uit een malaiseval gehaald bij 't Harde op de Veluwe, maar dit is een dermate onwaarschijnlijke vondst dat het vermoeden bestaat dat ze door versleping in Nederland terecht is gekomen (Peeters et al. 2004). *C. cuprea* parasiteert op slakkenhuisbijen, en dan met name op *Osmia rufobirta*, die niet in Nederland voorkomt (Linsenmaier 1997). Ze is makkelijk van *C. austriaca* te onderscheiden door de rode kleur van de kop en een groot deel van het borststuk. *Chrysura rufiventris* is in april 2018 in Roodborn bij De Piepert gevonden (Raemakers & van Stipdonk 2019), en parasiteert op de gouden slakkenhuisbij *Osmia aurulenta*. Ze is van *C. austriaca* te onderscheiden door onder andere de rode sternieten en de typisch omgeslagen eindrand van het derde tergiet (Berland & Bernard 1938).

Chrysura austriaca is een transpalaearctische soort, die van Noord-Afrika tot in Japan voorkomt (Paukkunen et al. 2015). Ze is in het noorden van haar verspreidingsgebied zeldzaam, en Zuid-Limburg zal op de grens van haar verspreidingsgebied liggen. In Zuid-Europa kan ze algemeen worden; in Zuid-Zwitserland schijnt het een van de algemeenste goudwespen te zijn (Linsenmaier 1997).

Discussie

Chrysura austriaca was in aantallen aanwezig rondom de nestelende slangenkruidbijen op de Sint-Pietersberg. Het zou kunnen dat ze daar altijd aanwezig is geweest, gezien het feit dat er een eerdere waarneming is van ongeveer dezelfde plek van 19 jaar geleden, en gezien het feit dat de gastheer slangenkruidbij *Hoplitis adunca* stabiel op de Sint-Pietersberg voorkomt. Het is dan wel opvallend dat ze al die tijd niet gezien is, op een plek die meer insectenliefhebbers trekt dan gemiddeld. Wellicht verdienen goudwespen meer aandacht dan ze tot nu toe krijgen? Het zou mooi zijn als andere plekken waar slangenkruidbijen nestelen ook in de gaten gehouden worden. De kans is aanwezig dat *C. austriaca* niet zo zeldzaam is als ze te boek staat.

Dankwoord

Dank aan Lucas Alferink, die de eerste *Chrysura* ving, en aan Lisette, Tjomme, Leon, Lucas en Dimmy voor een leuke dag in Limburg.

Summary

The cuckoo wasp *Chrysura austriaca* in Zuid-Limburg
On 16 June 2019 I observed several large cuckoo wasps in and near nests of viper's bugloss mason bees *Hoplitis adunca* at Sint-Pietersberg, Maastricht. They turned out to be *Chrysura austriaca*: a parasitoid of *H. adunca* that has been recorded in The Netherlands only a few times. In this article, I summarize diagnostic characters for the identification of *C. austriaca*. The genus *Chrysura* is characterized by a *Chrysis*-like habitus, but without a transverse frontal carina and without tooth-like projections on the third tergite's hind margin. *Chrysura austriaca* is characterized by a ventrally very broad head, rounded postscutellum, largely blackish sternites and a flat hind margin of the third tergite.

Literatuur

- Berland, L. & F. Bernard. 1938. Faune de France 34: Hymenoptères vespiformes III (Cleptidae, Chrysidae, Trigonalidae). - Paul Lechevalier et Fils, Paris.
- D'Haeseleer, J., T. M. J. Peeters, J. Smit & E. van der Spek. 2013. Leuke waarnemingen 2012. - HymenoVaria 6: 15-17.
- Linsenmaier, W., 1997. Die Goldwespen der Schweiz. - Natur-Museum Luzern, Luzern.
- Paukkunen, J., A. Berg, V. Soon, F. Ødegaard & P. Rosa, 2015. An illustrated key to the cuckoo wasps (Hymenoptera, Chrysididae) of the Nordic and Baltic countries, with description of a new species. - Zookeys 548: 1-116.
- Peeters, T.M. J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W. F. Klein, V. Lefeber, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. Smit & H.H. Velthuis, 2004. De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Aculeata). - KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Raemakers, I.P. & A. van Stipdonk, 2019. Nieuwe goudwesp in Roodborn. - Tentakel 49.